

АНАЛІЗ НЕПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ ДО ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

В статті проводиться аналіз неподаткових надходжень до державного бюджету України з 2008 по 2011 рік включно. Визначаються проблеми та головні складові формування неподаткових надходжень. Тема є актуальною для України тому, що державний бюджет виконується зі значним дефіцитом, а неподаткові доходи – альтернативне джерело його наповнення. Представлена динаміка сукупних надходжень неподаткового характеру дає змогу оцінити сучасний стан розвитку цього напрямку наповнення бюджету.

Ключові слова: бюджет, доходи бюджету, неподаткові надходження, платежі, показники.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Розвиток ринкових відносин, посилення ролі державного бюджету в умовах трансформаційної економіки вимагає реформування бюджетного процесу у відповідності з задачами сучасної бюджетної політики. Це вимагає проведення комплексу дій на всіх етапах бюджетного процесу в межах загальної концепції його розвитку та реформування. Особливо в сфері формування неподаткових доходів можна запропонувати використання більш прогресивних методів планування та прогнозування, які забезпечать багатоваріантність розрахунків на основі економіко – математичних методів та моделювання, вибір оптимального варіанту, для чого необхідно проведення аналіз у таких надходжень.

У доходах зведених бюджетів розвинутих країн частка неподаткових надходжень є значно меншою, ніж в Україні, а частка податкових надходжень більшою. Така їх структура є наслідком тривалої революції оподаткування, в процесі якої знайшли підтвердження переваги податків як найбільш надійного джерела доходів держави. Підтвердженням нестабільності та ненадійності неподаткових надходжень є коливання рівня виконання прогнозних розрахунків неподаткових надходжень до зведеного бюджету, а також, як правило нижчий рівень їх виконання порівняно з прогнозними показниками податкових надходжень. Тому питання аналізу неподаткових надходжень є одним із важливих завдань при формуванні дохідної частини державного бюджету.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Розвитку та аналізу проблем оподаткування та розмежування повноважень між різними рівнями влади, присвячені роботи наступних закордонних авторів: М. Бернса, Т. Гоббса, Г. Жеза, А. Лаффера, Д.Б. Кларка, Дж. Локка, К. Маркса. У вітчизняній економічній літературі окремі питання системи неподаткових джерел наповнення дохідної частини державного бюджету України досліджували такі вчені як О. Василик, О. Кириленко, Ц. Огонь, В. Федосов, С. Юрій, Ф. Ярошенко.

Сьогодні практично відсутній комплексний підхід щодо дослідження неподаткових форм і методів наповнення дохідної частини бюджету, невирішеними залишаються питання, пов'язані з пошуком шляхів їхнього удосконалення, ефективного використання окремих складових у процесі мобілізації неподаткових джерел доходів. Наявність цих та інших проблем обумовили актуальність теми дослідження та доцільність її розробки.

Методологія дослідження включає в себе збір статистичних даних, їх порівняння за визначений період часу, проведення детального аналізу неподаткових надходжень до бюджету та прогнозні показники на наступний період.

Цілі даної наукової статті: є проведення аналізу неподаткових надходжень до бюджету, визначення різновидів та проблеми формування неподаткових надходжень і формулювання висновків щодо шляхів удосконалення механізму мобілізації неподаткових надходжень.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основою зміцнення державних фінансів, забезпечення макроекономічної стабілізації і зростання є формування раціонального бюджету, який, з одного боку, відповідає можливостям податкової системи щодо мобілізації необхідних надходжень (наявність такої відповідності проявляється у збалансуванні дохідної і видаткової частин бюджету), а з іншого боку, забезпечує виконання державою покладених на неї суспільно необхідних функцій, не гальмуючи при цьому підприємницької ініціативи та не виснажуючи податкостроможності платників. Якщо обсяг цих функцій визначається конституцією країни, то якісний рівень їх виконання залежить від обсягу ВВП, що перерозподіляється через бюджет держави, або рівня бюджетних надходжень.

З допомогою фінансових ресурсів бюджетів різних рівнів реалізується економічна політика держави. В значній мірі це забезпечується постійністю, регулярністю та своєчасністю надходжень фінансових ресурсів в бюджет в формі податкових та неподаткових надходжень, зборів, відрахувань та обов'язкових

платежів та ін. [1, с.18]. Неподаткові платежі, як це зрозуміло із їхньої суті, посідають практично невідчутне місце в доходах бюджету, їх можна тільки прогнозувати, але ніяк не планувати.

Формування неподаткових надходжень бюджету – це процес ініціалізації, адміністрування та акумулювання неподаткових платежів без застосування інструментів фіскального тиску при наявності ідентифікованих вимог платника та достовірній оцінці витрат органів державної влади, бюджетних установ і підприємств державного сектора економіки, в процесі надання певних благ та послуг. Крім того, формування доходів бюджету за допомогою неподаткових надходжень має суттєве значення для фінансової теорії та практики, оскільки його результати можуть дати відповідь на питання стосовно ефективності функціонування, а також перспектив розвитку бюджетного механізму в умовах трансформаційних процесів [2, с. 39]. Перелік неподаткових надходжень, механізм їхнього справляння до бюджетів, визначений чинним законодавством та іншими нормативно – правовими актами, основне місце серед яких займає Бюджетний кодекс України [3].

Склад неподаткових надходжень державного й місцевих бюджетів визначено ст. 29, 64, 66 і 69 Кодексу та назвами кодів неподаткових надходжень згідно із класифікацією доходів, затвердженою наказом Міністерства фінансів України від 27.12.2001 р. № 604 «Про бюджетну класифікацію та її запровадження» (зі змінами). Ці надходження групуються за такими класифікаційними ознаками: доходи від власності й підприємницької діяльності, адміністративні збори і платежі, доходи від некомерційного й побічного продажу, інші неподаткові надходження.

Залежно від видів та методів їхньої мобілізації вони об'єднуються у п'ять груп:

- 1) доходи від власності та підприємницької діяльності;
- 2) адміністративні збори і платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу;
- 3) надходження від штрафів та фінансових санкцій;
- 4) інші неподаткові надходження;
- 5) власні надходження бюджетних установ [3].

Неподаткові доходи можуть носити обов'язковий та необов'язковий характер, стягуватись на добровільній та примусовій основі. Важливим дохідним джерелом бюджету є неподаткові надходження, які становлять близько третини від загальної суми доходів.

У них не визначені конкретні ставки, строки виплати, пільги та інші чисто податкові елементи. Спрямування таких неподаткових надходжень до бюджету визначається одним фактором – бюджет є основним централізованим фондом держави, а ці платежі не мають цільового призначення.

Об'єм надходжень неподаткових доходів та їх види встановлюється у відповідних бюджетах.

Можна виділити чотири різновидності неподаткових платежів:

1. Платежі за надання різних послуг державних та муніципальних установ, тобто плата державі за право використання або право діяльності, а також за здійснення дій державними органами.
2. Платежі від використання об'єктів державного майна. Сутність таких платежів – це компенсаційна плата за використання ресурсів.
3. Майнові санкції, тобто плата державі за порушення законодавства. До них, наприклад, відносяться суми від реалізації конфіскованого майна, адміністративні штрафи.
4. Надходження від продажу об'єктів державної власності, цінних паперів. Ці неподаткові платежі виступають в формі доходів від приватизації, державних позик, державних короткострокових зобов'язань.

Для визначення ефективності формування дохідної частини бюджетів всіх рівнів влади в розрізі неподаткових надходжень необхідно проведення аналізу даного процесу. Наведемо динаміку основних статей неподаткових надходжень до Державного бюджету за конкретний період 2008-2011 рр. (табл. 1.).

Таблиця 1. Динаміка окремих статей неподаткових надходжень до Державного бюджету за 2008-2011 рр.*

Код	Найменування доходів згідно з бюджетною класифікацією	Величина статті, тис. грн.	%
2008 р.			
20000000	Неподаткові надходження	47 352 386,7	100,00
21000000	Доходи від власності та підприємницької діяльності	18 745 065,8	39,6
22000000	Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	1 988 404,4	4,2
24000000	Інші неподаткові надходження	14 618 701,5	30,9
25000000	Власні надходження бюджетних установ	12 000 215,0	25,3
2009 р.			
20000000	Неподаткові надходження	57 368 617,7	100,00
21000000	Доходи від власності та підприємницької діяльності	26 537 589,0	46,3
22000000	Адміністративні збори та платежі, доходи від	1 480 990,0	2,6

	некомерційного та побічного продажу		
24000000	Інші неподаткові надходження	13 048 023,3	22,7
25000000	Власні надходження бюджетних установ	16 302 015,4	28,4
2010 р.			
20000000	Неподаткові надходження	55 278 788,7	100,00
21000000	Доходи від власності та підприємницької діяльності	25 560 149,2	46,2
22000000	Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	1 684 925,4	3,05
24000000	Інші неподаткові надходження	14 500 162,4	26,2
25000000	Власні надходження бюджетних установ	13 533 551,7	24,55
2011 р.			
20000000	Неподаткові надходження	42 699 087,3	100,00
21000000	Доходи від власності та підприємницької діяльності	16 024 789,4	37,5
22000000	Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу	2 208 710,4	5,2
24000000	Інші неподаткові надходження	7 120 416,9	16,7
25000000	Власні надходження бюджетних установ	17 345 170,6	40,6

* Складено автором на основі даних [4]

Доходи від власності та підприємницької діяльності в 2010 р., порівняно з 2009 р. – зросли практично втричі і становили 7551900 грн., тоді як у 2009 р. їх величина не перевищувала 2690000 грн. Причина такого стрімкого зростання криється у збільшенні суми надходжень коштів від відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва. Як стрімко доходи від власності та підприємницької діяльності зросли в 2010 р., так не менш стрімко вони зменшились у 2011 р. і становили 3552000 грн. Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу в бюджеті представлені однією статтею, що носить назву «Плата за оренду майнових комплексів та іншого майна, що є в комунальній власності», яка протягом 2008-2011 рр. практично не змінилась, хоча простежується їхня зростаюча динаміка. Провівши аналіз динаміки статей неподаткових надходжень до бюджету за 2008-2011 рр., встановлено, що близько 90 % зазначених статей формується за рахунок власних надходжень бюджетних установ. Власні надходження бюджетних установ формуються завдяки таким складникам:

- плата за послуги, що надаються бюджетними установами згідно з функціональними повноваженнями;
- кошти, що отримуються бюджетними установами від господарської та/або виробничої діяльності;
- плата за оренду майна бюджетних установ;
- кошти, що отримуються бюджетними установами від реалізації майна;
- інші джерела власних надходжень бюджетних установ;
- благодійні внески, гранти та дарунки, отримані бюджетними установами;
- кошти, що отримуються бюджетними установами на виконання окремих доручень та інвестиційних проектів [4].

Загальну динаміку сукупних неподаткових надходжень в Державний бюджет України в період 2007-2011 рр. наведено на рисунку 1.

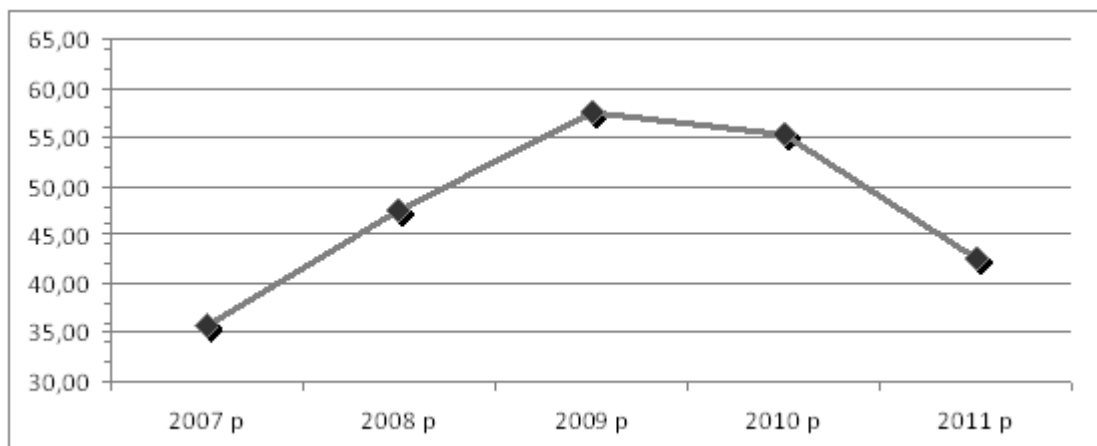

Рис. 1. Динаміка сукупних неподаткових надходжень в Державний бюджет України в період 2007 – 2011 рр., млн. грн.*

* Складено автором на основі даних [5].

Зменшення неподаткових надходжень у 2011 році на 27% порівняно з попереднім періодом зокрема можна пояснити зміною бюджетної класифікації, коли окремі групи неподаткових надходжень були переміщені в податкові надходження (рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси тощо) [5].

Проведений аналіз є свідченням того, що механізм розподілу бюджетних ресурсів, що діє в Україні на сьогодні не забезпечує потрібного рівня незалежності місцевих органів влади у вирішенні соціально-економічних проблем відповідної місцевості через незначну частку власних надходжень у структурі доходів місцевих бюджетів. Причина такої ситуації полягає в неадекватній системі формування доходів місцевих бюджетів, яка зберегла у своїй основі минулі, цивілізовано віджиті функції державно-планового керівництва національною економікою, тоді як виконання місцевих бюджетів відбувається за умов господарювання з ринковими відносинами зі всіма властивими їм рисами [6, с.50].

У 2012 році неподаткові надходження заплановані в розмірі 43610756 тис. грн., що на 911669 тис. грн. більше ніж у 2011 році [7].

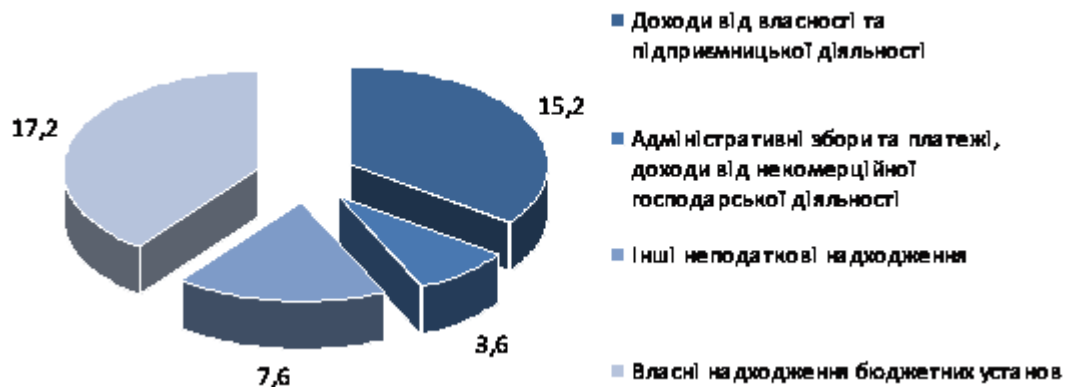

Рис. 2. Планові показники неподаткових надходжень на 2012 рік в розрізі їх класифікації, млн. грн.*

* Складено автором на основі даних [7]

Змінити існуючий стан справ можна шляхом здійснення низки заходів, серед яких:

- законодавче закріплення бюджетних повноважень і відповідальності влади різних рівнів під час формування доходів, що забезпечить прозорість бюджетного процесу;
- відмова від запровадження на державному рівні будь-яких пільг, які стосуються податків та зборів, що зараховуються до місцевих бюджетів;
- децентралізація державного управління внаслідок здійснення адміністративно-територіальної реформи, яка забезпечить розширення повноважень органів місцевого самоврядування з метою підвищення ефективності управління суспільно важливими справами, найповнішої реалізації регіональних і місцевих інтересів. Внаслідок реформи кількість місцевих бюджетів зменшиться, а обсяг їх доходів збільшиться за рахунок розширення бази оподаткування у зв'язку із заінтересованістю громад у зростанні власних доходів;
- посилення контролю за повнотою надходження доходів;
- формування дохідної частини місцевих бюджетів на основі об'єктивної оцінки їхнього податкового потенціалу й визначення видаткових зобов'язань регіональної влади;
- виявлення резервів зростання надходжень до бюджетів за рахунок неподаткових платежів, котрі є додатковим джерелом формування фінансових ресурсів місцевого самоврядування. Залежно від обсягу неподаткових надходжень визначаються можливості території щодо управління економікою, підтримання виробничої, соціальної та фінансової інфраструктури в робочому стані, виконання соціальних програм [6, с.54].

Високий рівень неподаткових надходжень у доходах як державного, так і зведеного бюджетів свідчить про наявність серйозних фіскальних проблем, пов'язаних з недостатністю податкових надходжень для задоволення потреб держави у фінансових ресурсах. Цю нестачу держава намагається компенсувати шляхом або запровадження нових обов'язкових платежів (так було введено збори за використання радіочастотного ресурсу України; до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; збір у вигляді надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію тощо), або збільшення частки неподаткових надходжень за рахунок залучення до бюджету власних коштів бюджетних установ та організацій, а також коштів, отриманих від приватизації державного майна.

ВИСНОВКИ

З вищесказаного можна зробити наступні висновки. Проаналізувавши неподаткові надходження, можна зробити висновок про те, наскільки ефективно використовується державне майно, наскільки

правильно держава займається зовнішньоекономічною діяльністю, якими видами неподаткових надходжень слід приділити особливу увагу для збільшення доходів в державний бюджет. Державі необхідно аналізувати неподаткові надходження, тому що саме доходи покращують рівень життя населення. Не дивлячись на те, що основними джерелами неподаткових доходів в бюджет складають надходження від користування майном, яке знаходиться в державній власності, а також надходження від дозволених видів діяльності організацій та доходи від зовнішньоекономічної діяльності, неподаткові доходи все ж складають незначну долю дохідного потенціалу. Це свідчить про неефективне використання державної власності, оскільки її частка в загальному економічному потенціалі виробничої сфери залишається достатньо високою – 35%, а віддача у вигляді відрахувань від її використання та здачі в оренду складає всього лише 5,5% від доходів державного бюджету.

Неподаткові доходи відіграють значну роль для держави тому, що вони являються одним із джерел формування державного бюджету. Зазначимо, що неподаткові надходження складають незначний відсоток по відношенню до податкових надходжень, але не дивлячись на це, держава повинна сприяти зростанню неподаткових надходжень в бюджет, тому що саме зростання неподаткових доходів буде сприяти скороченню дефіциту, заповненню недоотриманої частини доходів за рахунок податків. Роль неподаткових надходжень в забезпеченні перерозподільчих процесів є значною і в перспективі для України не знижується, тому важливим завданням фінансового апарату держави є пошук шляхів удосконалення механізму мобілізації цих надходжень, ефективного використання його складових у процесі наповнення бюджету. Основними шляхами збільшення неподаткових надходжень та зменшення податкового тиску в Україні повинні стати:

- отримання достовірної та об'єктивної інформації про зміни в законодавстві, які можуть бути, для обчислення неподаткових доходів;

- підвищення обґрунтування макроекономічних показників як бази планування неподаткових доходів бюджету;

- посилення ролі ринкових джерел в формуванні доходів бюджетів (надходження коштів від приватизації державного майна, продажу державних акцій, податків на власність та ін.).

- реструктуризація доходів бюджету. Мається на увазі оптимальне поєднання прямих та непрямих податків, податкових та неподаткових платежів, доходів бюджетів та цільових фондів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артус М.М., Хижа Н.М. Бюджетна система України. Навчальний посібник/ К.: Вид-во Європ. Ун-ту, 2005. – 220с. с.124
2. Левкович В. Поняття і правова природа неподаткових надходжень/ В. Левкович// Фінанси України. – 2009. -№10. – С.38-42.
3. Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 №2542-III.
4. Доходи від підприємницької діяльності сучасності. ЛІГАБізнесІнформ. [Електронний ресурс]: Режим доступу - <http://m.liga.net/finance/>
5. Офіційний сайт Міністерства Фінансів України. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.

6. Радіонов Ю. Д. Проблема ефективності використання бюджетних коштів // Фінанси України. – 2011. – №5. – С. 47-55.
7. Закон України «Про державний бюджет України на 2012 рік», від 22.12.2011 № 4282- VI. Додаток №1 Закону України.

Одкржано 11.02.2012р.

© **Коваль Юлія Володимирівна**, аспірант кафедри податків та фіскальної політики Тернопільського національного економічного університету, тел. 0978645927, e-mail:koval_julia@ukr.net